

УДК 553.048

 <https://doi.org/10.31996/mru.2024.4.28-33>

С. Ф. ЛИТВИНЮК, канд. геол. наук, заст. голови (Державна комісія України по запасах корисних копалин), lytvyniuksf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3763-2100>,
О. А. ЛАГОДА, голов. юрисконсульт (Державна комісія України по запасах корисних копалин), lawyerdkz@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0002-2872-6885>,
О. В. НЕЦЬКИЙ, нач. управління (Державна комісія України по запасах корисних копалин), lexey-1@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7451-8924>,
М. С. БУРЛУЦЬКИЙ, канд. геол. наук (Департамент державного геологічного контролю, Державна служба геології та надр України), Nikolay2205@i.ua, <https://orcid.org/0009-0000-6718-3006>

S. LYTVYNIUK, Candidate of Geological Sciences, Deputy Chairman (State Commission of Ukraine on Mineral Resources), lytvyniuksf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3763-2100>,
O. LAHODA, Legal adviser (State Commission of Ukraine on Mineral Resources), lawyerdkz@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0002-2872-6885>,
O. NETSKYI, Head of Department (State Commission of Ukraine on Mineral Resources), lexey-1@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-7451-8924>,
M. BURLUTSKYY, Candidate of Geological Sciences (Department of State Geological Control, State Geology and Subsoil Service of Ukraine), Nikolay2205@i.ua, <https://orcid.org/0009-0000-6718-3006>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЮ БАЗОЮ ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ НАДР УКРАЇНИ

LEGAL REGULATORY FOR THE DEVELOPMENT OF THE MINERAL RESOURCE MANAGEMENT SYSTEM OF THE STATE SUBSOIL FUND OF UKRAINE

Із становленням незалежності українська геологічна галузь більшою мірою успадкувала нормативну та методичну структуру і механізми, які були утворені в рамках економічних, соціальних та інших умов існування колишніх радянських республік. За часи незалежності в Україні відбулися фундаментальні зміни законодавства у сфері надрокористування та формування мінерально-сировинної бази. В контексті визначення передумов створення надійної системи управління мінеральними ресурсами актуальним є аналіз чинної нормативної бази, пошук її недоліків та створення ефективної політики інтегрованого управління мінеральними ресурсами.

Під час аналізу поточного нормативно-правового стану та його змін у минулому був використаний широкий комплекс досліджень, який включав загальнотеоретичні методи наукових і прикладних досліджень. Крім загальнотеоретичних методів аналізу, статистики та систематизації, для досягнення постановленої мети проведено структурний аналіз нормативно-правової бази геологічної галузі.

Виконано узагальнюючий нормативно-правовий аналіз законодавчих документів геологічної галузі. Визначено перелік установ та підприємств, які займаються геологічним вивченням, промисловим освоєнням, обліком, моніторингом та контролем, який пов'язаний з мінеральними ресурсами. Під час досліджень встановлено інституційний взаємозв'язок "зацікавлених сторін" під час реалізації загальнодержавних програм, які формують головну стратегію управління Державного фонду надр України.

Комплексний аналіз регуляторної політики у сфері управління мінеральними ресурсами виявляє обставини, що потребують урахування під час оновлення та внесення змін до чинних стратегій. Створення ефективної системи управління мінеральними ресурсами можливе в рамках узгоджених цільових національних стратегічних програм. Функціонування та розвиток такої системи управління має вирішальне значення для досягнення збалансованого управління ресурсами в умовах швидкозростаючих потреб промисловості.

Ключові слова: геологічна галузь, нормативно-правові акти, геологічне вивчення, Держгеонадра, ДКЗ, надрокористування.

After the declaration of independence, the Ukrainian geological industry inherited regulatory and methodical structure and mechanisms that were formed within the framework of economic, social and other conditions typical for the former Soviet republics. Since then, fundamental changes occurred in the subsoil use legislation and the mineral and raw material base formation in Ukraine. In the context of determining the prerequisites for the development of the reliable mineral resource management system, the current regulatory framework analysis, the identification of its shortcomings and the development of an effective policy of integrated mineral resource management are quite relevant.

During the analysis of the current regulatory and legal situation and its changes in the past, a wide range of studies has been used, which includes general theoretical methods of scientific and applied research. In addition to the general theoretical methods of analysis, statistics and systematization, a structural analysis of the regulatory and legal framework of the geological industry has been conducted to achieve the set goal.

A general regulatory and legal analysis of geological institutions' functioning has been performed. The list of institutions and enterprises dealing with geological study, industrial development, accounting, monitoring and control related to mineral resources has been determined. The institutional relationship of stakeholders has been established during the implementation of state programs that form the main management strategy of the State subsoil fund of Ukraine.

A comprehensive analysis of regulatory policy in the field of mineral resource management reveals circumstances that need to be considered when updating and introducing amendments to current strategies. The development of the effective mineral resource management system is possible within the framework of approved national strategic programs. The functioning and development of such management system is crucial for achieving balanced resource management in the face of rapidly growing industrial needs.

Keywords: geological industry, regulatory acts, mineral raw materials, State Geological Survey, SCMR, subsoil use.

Вступ

Поняття "надра" є ключовою правовою дефініцією, від змісту якої залежить сфера регульованих відносин зацікавлених сторін та шляхи розвитку гірничого законодавства. Термін "надра" має доволі широке визначення та розуміється як частина земної кори, що розташована під поверхнею

суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Деякі ресурси (мінеральні речовини, корисні копалини, джерела цінних компонентів) знаходяться у верхніх шарах земної кори, інші – на її поверхні. Корисні компоненти та речовини надр переважно відносяться до категорії невідновних

ресурсів. Загальні ресурси у міру використання зменшуються. Варто зазначити, що невідновність ресурсів має відносний характер, оскільки геохімічні процеси, що відбуваються у земній корі, приводять і тепер до утворення нових мінеральних речовин, які можуть бути використані суспільством.

Однак створення нових мінеральних ресурсів відбувається надзвичайно повільно, що практично не може бути взято до уваги. Тому їх і слід вважати невідновними. Корисність надр для суспільства полягає в тому, що вони є джерелом матеріальної сировини, викопних речовин, палива, матеріалів, підземних вод. Україна належить до провідних мінерально-сировинних держав світу, надра якої містять практично всі види мінеральної сировини для забезпечення сталого функціонування та розвитку економіки.

Основний Закон України декларує, що природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Дане положення Конституції України знайшло відображення у ст. 4 Кодексу України про надра [8], в якій зазначено, що надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Угоди або дії, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра, є недійсними. Український народ здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради.

Користування надрами завжди має одне із вирішальних значень у ринковій економіці. За даними Міністерства фінансів України, надходження коштів від надання у користування ділянок надр (сплати рентних платежів) забезпечують вагомому частку бюджетів різних рівнів (табл. 1).

Належне функціонування гірничодобувної (геологічної у цілому) галузі та забезпечення геологічного вивчення надр залежать від організаційно-правової форми інституцій, що її утворюють, розподілу функцій і завдань у межах установ, організацій та підприємств, які їх утворюють.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які спираються автори.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Питанням нормативного, технічного та методичного забезпечення геологічної галузі і проблематики мінерально-сировинного комплексу України присвячено наукові праці Д. С. Гурського [3], М. М. Коржнева [11], І. Д. Андрієвського [1], С. А. Вижви [2], В. А. Михайлова [12], Р. С. Кірін [6, 7], Г. І. Рудька [5] та ін. У них висвітлено напрями підходів та методів вивчення і формування мінерально-сировинного комплексу України.

Таблиця 1. Рентна плата та плата за користування надрами (2019–2021 рр.)

Надходження за видами бюджетів*, млн грн	2019 р.	2020 р.	2021 р.
– до державного бюджету	46 746,9	52 475,7	80 749,4
– до місцевих бюджетів	5278,0	4636,9	8569,1
Разом	52 024,9	57 112,6	89 318,5

* Статистичний збірник “Бюджет України 2021” підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України.

механізми державного управління в сфері надрокористування, перспективи подальшого розвитку та інші питання.

Основа мінерально-сировинної бази (МСБ) України складають родовища (ділянки надр), придатні для промислового використання за результатами геолого-економічної оцінки всіх стадій геологічного вивчення (початкової, попередньої та детальної) [4]. За їхніми результатами в надрах України обліковано понад 8 тис. родовищ. За обсягом розвіданих запасів твердих горючих, руд чорних металів, граніту, каоліну, калійних солей, сірки, вогнетривких глин, облицювального каменю й інших корисних копалин Україна посідає провідне місце в Європейському регіоні та світі. З видобуванням, переробкою та використанням мінеральної сировини пов'язано близько половини промислового потенціалу країни. За рахунок експорту корисних копалин та продуктів її переробки Україна отримує близько 60 % експортних надходжень. При цьому надра України ще мають значний потенціал для суттєвого нарощування МСБ.

В Україні впровадження раціонального, комплексного використання надр для задоволення виробничих потреб мінеральною сировиною, забезпечення охорони надр регулюється Конституцією України, Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища”, Кодексом України про надра [9], Гірничим законом України та іншими нормативними актами України, що розробляються відповідно до них.

На сьогодні, з урахуванням фінансового забезпечення геологічного вивчення та використання надр, динаміки змін регуляторного характеру, відсутності системної підготовки фахівців належного рівня, Україна перебуває на шляху перебудови і пошуку надійної моделі державного (національного) управління на принципах сталого розвитку.

Як наслідок, вдосконалення правового регулювання вивчення та використання надр України не втрачає своєї актуальності.

З 28 березня 2023 р. набрав чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства у сфері користування надрами” від 01.12.2022 № 2805-IX, метою якого є осучаснення регулювання сфери користування надрами, підвищення її інвестиційної привабливості, сприяння прозорості контролю з боку держави та публічності інформації про користувачів надр.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняттєво-термінологічна база нормативно-правових актів, що регулюють сферу надрокористування. Аналітичні дослідження, проведені у цьому напрямі, вказують на застосування єдиних термінів з різними визначеннями та трактуванням. Проблематика термінології, що використовується у різних нормативно-правових актах за різними визначеннями, вносить колізії та суперечності під час здійснення надрокористування. У цій роботі наведені основні терміни, які потребують уніфікації та однозначності у трактуванні.

Головним документом, який врегульовує відносини з користування надрами, є Кодекс України про надра [9]. У ньому подано основоположні поняття і терміни, які використовують під час ведення діяльності з користування надрами. Зокрема, під **надрами** розуміють частину земної кори, яка розміщена під поверхнею суходолу та дном водойм і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та промислового освоєння. У визначенні законодавчо закладені просторові межі можливого знаходження мінеральних ресурсів. У зв'язку з цим варто розрізняти поняття **надра** як просторову складову та **корисні копалини** як складову, що має цінність за геолого-промисловим значенням та у кількісному вираженні та за умовами використання набуває понят-

тя мінеральної сировини. Якщо поняття “надр” визначається Кодексом України про надра [9], то поняття “корисних копалин” і “мінеральної сировини” мають визначення у декількох нормативних актах різного регуляторного характеру:

1. Податковий кодекс України [13]:

“**корисні копалини** – природні мінеральні утворення органічного і неорганічного походження у надрах, у тому числі будь-які підземні води, а також техногенні мінеральні утворення в місцях видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини, які можуть бути використані у сфері матеріального виробництва і споживання безпосередньо або після первинної переробки” [13, пп. 14.1.91].

“**мінеральна сировина** – товарна продукція гірничого підприємства, що є результатом господарської діяльності гірничого підприємства з видобування корисних копалин з дотриманням встановлених кондицій на мінеральну сировину об’єкта (ділянки) надр за видами товарної продукції гірничого підприємства” [13, пп. 14.1.112].

2. Класифікації запасів і ресурсів корисних копалин Державного фонду надр України [8]:

“**корисні копалини** – природні мінеральні утворення органічного і неорганічного походження у надрах, на поверхні землі, у джерелах вод і газів, на дні водоймищ, а також техногенні мінеральні утворення в місцях видалення відходів виробництва та втрат продуктів переробки мінеральної сировини” [8, п. 2].

“**мінеральна сировина** – корисна копалина, видобута і перероблена на товарну продукцію гірничого виробництва” [8, п. 2].

Різниця у визначеннях однакових термінів, ймовірно, пов’язана з різними цілями використання нормативно-правових актів. Крім того, деякі редакції термінів вводять поняття “кондицій на мінеральну сировину”, які потребують додаткового визначення, що теж виявляє невідповідність та різне трактування термінології:

1. Кодекс України про надра [9]:

“Для визначення промислової цінності родовищ корисних копалин та їх запасів щодо кожної ділянки надр встановлюються **кондиції на мінеральну сировину**, що становлять сукупність вимог до якості і кількості корисних копалин, гірничо-геологічних та інших умов користування ділянками надр.

Кондиції на мінеральну сировину розробляються з урахуванням раціонального використання всіх корисних копалин, а також наявних у них цінних компонентів і підлягають державній експертизі, що здійснюється Державною комісією України по запасах корисних копалин або іншим уповноваженим підприємством, установою чи організацією, для визначення раціонального напрямку використання корисних копалин” [9, ст. 45].

2. Податковий кодекс України [13]:

“**Кондиції на мінеральну сировину об’єкта (ділянки) надр** – сукупність техніко-технологічних та фінансово-економічних вимог до провадження господарської діяльності гірничого підприємства з видобування корисних копалин, які забезпечують раціональне використання об’єкта (ділянки) надр, у тому числі економічно ефективне видобування корисних копалин за видами товарної продукції гірничого підприємства, що розроблена та затверджена на період 5 років у порядку, визначеному законодавством з регулювання гірничих відносин” [13, пп. 14.1.88¹].

3. Положення про порядок розробки та обґрунтування кондицій на мінеральну сировину для підрахунку запасів твердих корисних копалин у надрах:

“**Кондиції на мінеральну сировину** – сукупність граничних вимог до якості та кількості мінеральної сировини в надрах, гірничо-геологічних умов залягання, гірничотехнічних

та інших умов розробки продуктивних покладів, дотримання яких під час підрахунку забезпечує найбільш повний й економічно ефективний видобуток і використання наявних запасів та ресурсів корисних копалин” [9, ст. 45; 8, п. 10].

Показники кондицій – натуральні характеристики корисної копалини, геологічної будови й умов залягання продуктивних покладів родовищ, що істотно впливають на вибір технологічних схем видобутку і переробки мінеральної сировини, техніко-економічну ефективність виробничого процесу та фінансові результати реалізації товарної продукції гірничого виробництва.

Параметри кондицій – граничні значення показників кондицій, які встановлюються для проби, інтервалу, розвідувального перетину, видобувного уступу чи підрахункового блоку продуктивного покладу на підставі техніко-економічних розрахунків, діючих стандартів та технічних умов, технічних завдань користувачів надр, досвіду геологорозвідувальних робіт та експлуатації родовищ.

Нормативно-правові акти (Кодекси, Класифікація, Положення) надають доволі великий і вичерпний перелік визначень різних термінів, пов’язаних з різними стадіями користування надрами (пошуки, розвідка, видобування, переробка, реалізація та ліквідація).

Структура регулювання відносин у сфері користування надрами. Акти з регулювання відносин у сфері користування надрами можна класифікувати за двома основними критеріями: юридичною силою актів та змістом норм, які вони встановлюють.

Згідно з юридичною силою законодавство в сфері користування надрами функціонує як вертикальна ієрархічна система нормативних актів. У структурі останньої можна виділити декілька блоків, головним з яких є законодавство, що ґрунтується на статтях і нормах Конституції України про власність.

Так, ст. 13, 14, 16, 50 Конституції України закріплено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об’єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об’єктами права власності народу відповідно до закону. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов’язком держави. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Важливим блоком законодавства у сфері користування надрами є акти рівня міжнародного регулювання геологічної діяльності (табл. 2) [7].

На національному рівні нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері користування надрами, можна поділити на [6, 7]:

загальний – акт законодавства про надра, в окремих розділах і статтях якого врегульована певна частина відносин у сфері користування надрами (Кодекс України про надра, Податковий кодекс України [9, 13 та ін.]);

статусний (суб’єктний) – визначає правовий статус одного з основних суб’єктів у сфері користування надрами (Закон України “Про державну геологічну службу України”, Положення про Державну комісію України по запасах корисних копалин, Положення про Державну службу України з питань праці та ін.);

об’єктний – визначає окремі особливості правового режиму загального об’єкта геологічного права (Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінераль-

Таблиця 2. Акти рівня міжнародного регулювання геологічної діяльності

Назва акта	Орган прийняття та дата
“Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”	70-а Генеральна Асамблея ООН, 2015 р.
“Перетворення наших світових природних ресурсів: докорінна зміна Рамкової класифікації ресурсів Організації Об’єднаних Націй”	Європейська економічна комісія ООН (ECE/ENERGY/GE.3/2018/7), 2018 р.
“Концепція та структура Системи управління ресурсами Організації Об’єднаних Націй”	Європейська економічна комісія ООН (ECE/ENERGY/GE.3/2019/10), 2019 р.
“Застосування Рамкової класифікації ресурсів Організацією Об’єднаних Націй до комерційної оцінки – оновлена інформація”	Європейська економічна комісія ООН (ECE/ENERGY/GE.3/2020/5), 2019 р.
Конвенція про континентальний шельф	Прийнята ООН 29.04.1958 р., набрання чинності 10.06.1964 р.
Декларація принципів, що регулюють режим дна морів і океанів та його надр за межами дії національної юрисдикції	Прийнята ООН 17.12.1970 р.
Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою в результаті розвідки та розробки мінеральних ресурсів морського дна	Прийнята ООН 17.12.1976 р.
Конвенція Організації Об’єднаних Націй з морського права	Прийнята 10.12.1982 р., набула чинності 16.11.1994 р.
Угода про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об’єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 р.	Прийнята ООН 31.07.1994 р., ратифіковано Законом України від 03.06.1999 р. № 728-XIV
Резолюція № 53/32 Генеральної Асамблеї ООН “Світовий океан та морське право”	Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 24.11.1998 р.
Угода “Про взаємовідносини між Організацією Об’єднаних Націй та Міжнародним органом з морського дна”	Прийнята ООН 14.03.1997 р.
Директива Європейського Парламенту і Ради про відходи та про скасування деяких директив	Директива 2008/98/ЄС від 19.11.2008 р.
Директива Європейського Парламенту і Ради про управління відходами видобувної промисловості та про внесення змін до Директиви 2004/35/ЄС	Директива 2006/21/ЄС від 15.03.2006 р.

но-сировинної бази України на період до 2030 року, Закон України “Про нафту та газ” та ін.).

Решту питань технічного, методичного та вузькоспеціалізованого характеру регулюють інші підзаконні нормативні акти, які можна поділити на:

- укази Президента України, рішення Ради національної безпеки та оборони [15] (наприклад, “Про заходи щодо підвищення ефективності управління підприємствами в галузі геології і розвідки надр” від 14.06.2000 № 802/2000; “Про День геолога” від 07.02.1995 № 110/95);

- постанови Кабінету Міністрів України в сфері геологічної діяльності;

- нормативні акти центральних органів виконавчої влади та установ їхнього підпорядкування (накази, інструкції та ін.).

Регулювання відносин у сфері управління МСБ Державного фонду надр України. Геологічна галузь України складається з установ та підприємств різних форм власності, які мають справу з геологічним вивченням, промисловим освоєнням, обліком, моніторингом та контролем, пов’язаними з мінеральними ресурсами [5, 14].

Відповідно до законодавства центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, визначено Держгеонадра, діяльність якої координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів (далі – Міндовкілля).

У сферу управління Держгеонадра входять ряд державних підприємств (табл. 3), які здійснюють геологічне вивчення та інші види робіт, що направлені на розвиток МСБ України.

Держгеонадра під час реалізації своїх функцій керується основними нормативно-правовими актами у сфері надрокористування та геологічного вивчення територій України [14]. До основних нормативних актів слід віднести такі: Кодекс України про надра, Закон України “Про нафту і газ”; Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”; Закон України “Про газ (метан) вугільних родовищ”; Закон України “Про видобування і переробку уранових руд”; Закон України “Про оцінку впливу на довкілля”; Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року”; Закон України

“Про забезпечення прозорості у видобувних галузях”; Закон України “Про угоди про розподіл продукції”; відповідними постановами Кабінету Міністрів України, наказами профільних міністерств та іншими нормативно-правовими актами.

Авторами детально проаналізовано широкий перелік нормативно-правових актів у сфері надрокористування та геологічного вивчення і виділено такі основні групи:

- геологічне вивчення надр (20 документів);
- оцінка запасів та ресурсів корисних копалин, державна експертиза (72 документи);
- державний облік родовищ, запасів і проявів корисних копалин (8 документів);
- надання надр у користування (11 документів);
- плата за геологічне вивчення надр (2 документи);
- проектування, будівництво і введення в експлуатацію гірничодобувних об’єктів (7 документів);
- користування надрами для розробки родовищ корисних копалин і для цілей, не пов’язаних з видобуванням корисних копалин (10 документів);
- охорона надр (16 документів);
- державний контроль і нагляд за веденням робіт по геологічному вивченню надр, їх використанню та охороною (10 документів);
- відповідальність за порушення геологічного законодавства (6 документів);
- інші нормативно-правові акти (24 документи).

Варто зазначити, що на сьогодні це неповний перелік нормативно-правових актів, які відображають регуляторну політику управління мінеральною сировиною. У зв’язку з адаптацією національного законодавства до нормативних норм Європейського Союзу відбувається розробка нових та корегування чинних законодавчих актів шляхом внесення змін.

Значний вплив на формування нормативного поля управління мінеральними ресурсами мають міжгалузеві інституції (міністерства, організації та установи), які мають дотичну нормативну та геологічну спеціалізацію повноважень.

Як видно з аналізу, регуляторне забезпечення управління мінеральною сировиною відбувається через комплекс взаємодій інституцій різної компетенції. Відповідно до наділених законодавством функцій слід виділяти:

Таблиця 3. Перелік державних геологічних підприємств та організацій, що належать до сфери управління Державної служби геології та надр України

Назва підприємства, установи, організації	Види та напрями діяльності
Державне науково-виробниче підприємство “Державний інформаційний геологічний фонд України”	Накопичення, облік, аналіз та управління (звітність, підготовка, пошук) геологічної інформації (звіти, протоколи, результати геологорозвідувальних робіт і т. д.). Формування каталогу відомостей про геологічну інформацію
Приватне акціонерне товариство “Національна акціонерна компанія “Надра України”: ДП НАК “Надра України” “Агрогеофізика”; ДП НАК “Надра України” “Західургеологія”; ДП НАК “Надра України” “Чернігівнафтогазгеологія”; ДП НАК “Надра України” “Центрукгеологія”; ДП НАК “Надра України” “Українагеоцентр”; ТОВ “Житомирбуррозвідка”	Управління підприємствами геологічної галузі і розвідки надр, задоволення потреб держави в нароцшуванні МСБ
Державне геофізичне підприємство “Укргеофізика”	Геофізичні дослідження території України, акваторії Чорного моря. Обробка та інтерпретація геолого-геофізичної інформації
Казенне підприємство “Кіровгеологія”	Геологічне вивчення на золото, рідкісні метали, графіт, будівельні матеріали (Український щит)
Державна комісія України по запасах корисних копалин	Проведення державної експертизи матеріалів геолого-економічної оцінки всіх видів корисних копалин та встановлення кондицій на мінеральну сировину
Державне підприємство “Українська геологічна компанія”	Геологічне вивчення та виконання геологорозвідувальних робіт на залізні руди, марганцеві руди, рідкісні метали, кам'яне вугілля, графіт, сірку, калійні солі, ртутні руди, золото, титан, хром, каоліни, фосфорити, апатит, бурштин, вогнетривкі і бентонітові глини, будівельні й облицювальні матеріали, підземні прісні і мінеральні води та ін.
Державна організація “Київський геологічний центр”; Державна організація “Південний геологічний центр”; Державна організація “Північно-Східний геологічний центр”; Державна організація “Західний геологічний центр”; Державна організація “Східний геологічний центр”; Державна організація “Чорноморська територіальна інспекція державного геологічного контролю за веденням робіт по геологічному вивченню та використанню надр”	Супровід геологічного контролю користування надрами

– інституції загальнодержавного рівня – це уповноважені органи законодавчої і виконавчої влади, які на рівні нормативних актів (Конституція, Закон, Кодекс) здійснюють нормативні функції в сфері управління природними ресурсами (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України);

– галузеві інституції – це уповноважені органи виконавчої влади, які на рівні підзаконних нормативно-правових актів (Положення, постанова, наказ, Розпорядження) забезпечують геологічне вивчення, раціональне використання надр та їх охорону (Міндовкілья, Держгеонадра);

– міжгалузеві інституції спеціальної компетенції, які слід розглядати як допоміжні інституції;

– надрокористувач – суб'єкти господарювання різних форм власності, які у встановленому порядку здійснюють пошуки, геологічне вивчення, оцінку освоєння мінеральної сировини.

В Україні діють декілька основних державних програм та рішень, які формують головну стратегію управління Державного фонду надр України [3–5, 10, 15, 16]:

1. Головним документом, який визначає стратегічні орієнтири та напрями розвитку паливно-енергетичного сектору України на період до 2035 року (згідно зі змінами було переглянуто до 2050 року), є схвалена Кабінетом Міністрів України “Енергетична стратегія України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”. Показники, що зазначені у документі, демонструють траєкторію розвитку енергетики та суміжних галузей. Метою Стратегії є забезпечення потреб суспільства та економіки в паливно-енергетичних ресурсах у технічно надійний, безпечний, економічно ефективний та екологічно прийнятний спосіб для гарантування поліпшення умов життєдіяльності суспільства.

2. Для розвитку мінерально-сировинного комплексу єдиною чинною програмою є Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року”. Метою Програми є

забезпечення України мінеральними ресурсами за рахунок природного потенціалу, зменшення залежності від імпорту мінеральних ресурсів та збільшення експортного потенціалу країни шляхом пошуку та освоєння мінеральної сировини, що має стратегічну цінність на європейському та світовому ринках.

3. У 2021 р. Указом Президента України № 306/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України від 23.07.2021 р. “Про стимулювання пошуку, видобутку та збагачення корисних копалин, які мають стратегічне значення для сталого розвитку економіки та обороноздатності держави”. Рішення передбачає комплекс регуляторних заходів щодо відновлення та створення сприятливих умов розвитку МСБ стратегічно важливих корисних копалин.

4. Управління водними ресурсами в Україні базується на Концепції “Загальнодержавної цільової соціальної програми “Питна вода України” на 2022–2026 роки” та “Стратегії розвитку водної політики України”. Метою Стратегії є підвищення рівня водної безпеки та скорочення до соціально прийняттого рівня водних ризиків шляхом поетапного досягнення “глобальної водної цілі” із забезпечення чистої води та належної санітарії для всіх.

Базові принципи, які закладені у зазначені вище стратегічні програми, в цілому відповідають критеріям направленою на досягнення цілей сталого розвитку, які прийняті всіма державами-членами ООН у 2015 р. у рамках порядку денного сталого розвитку 2030. Незважаючи на це, результати та ефективність реалізації стратегічних програм свідчать про необхідність перегляду механізмів реалізації та створення відповідної підпорядкованої та узгодженої нормативно-правової бази.

Висновки

За результатами проведених досліджень було системно проаналізовано теперішній нормативно-правовий стан та передумови розвитку системи управління мінеральними ресурсами Державного фонду надр України.

Нормативне та регуляторне забезпечення управління мі-

неральною сировиною відбувається через комплекс взаємодій інституцій різної компетенції.

Належне функціонування геологічної галузі та впровадження ефективного управління залежить від організаційно-правової взаємодії залучених (відповідальних) органів державної влади, установ та організацій, що її утворюють, розподілу функцій і завдань у межах установ, організацій та підприємств, які їх утворюють.

Детальний аналіз регуляторної політики у сфері управління мінеральними ресурсами виявляє обставини, що потребують врахування під час оновлення та внесення змін до чинних стратегій, зокрема слід виділити такі:

1. Неузгодженість та розбалансованість регуляторної політики.

2. Динамічна зміна законодавства.

3. Створення галузевих стратегічних та державних програм без узгодження на загальнодержавному рівні та належного фінансування.

4. Слабке залучення науково-освітньої спільноти до фахового аналізу та методичних розробок, відсутність прозорості комунікацій на національному та регіональному рівнях.

Дезінтеграція та “насиченість” регуляторної політики призводять до негативних наслідків. Орієнтованість на окремі напрями стратегічних програм, сектори галузі або різні види мінеральних ресурсів як на ізольовані елементи не сприятиме прогресу у вдосконаленні використання цих ресурсів.

Впровадження ефективної регуляторної системи управління мінеральними ресурсами як інтегрованого стандарту взаємодії державного, державно-приватного партнерства та громадянського суспільства можливе у рамках узгоджених цільових національних стратегічних програм. Такий підхід дозволить всебічно врахувати інтереси всіх зацікавлених сторін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвський І. Д., Матюха В. В., Мовчан М. Т. Сучасний стан і перспективи розвитку добувної промисловості України // Мінер. ресурси України. – 2011. – № 3. – С. 8–14.

2. Вижва С. А., Курило М. М., Балега А. В. Регіональні аспекти розвитку й відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази та способи їхнього фінансового забезпечення // Мінер. ресурси України. – 2018. – № 4. – С. 12–17.

3. Гурський Д. С. Концептуальні засади державної мінерально-сировинної політики щодо використання стратегічно важливих для економіки країни корисних копалин. – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 253 с.

4. Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року від 21 квітня 2011 року. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>

5. Кирилюк О. В., Рудько Г. І., Ловинюков В. І., Григіль В. Г., Нецький О. В., Литвинюк С. Ф., Бала В. В., Курило М. М., Ткаченко М. В. Надрокористування в Україні. – Київ-Чернівці: Букрек, 2019. – 688 с.

6. Кірін Р., Бисага Ю., Гаргонич О., Белов Д., Бобровник С. Юридична природа геологічної діяльності // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Право. В 3-х ч. – Ужгород: Видавничий дім “Говерла”, 2012. – Т. 3, вип. 19. – С. 47–49. Режим доступу: URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14504>

7. Кірін Р. С., Хоменко В. Л. Геологічне право: навч. посіб. – Дніпропетровськ: Нац. гірн. ун-т, 2015. – 198 с. Режим доступу: URL: <https://lawbook.online/ukrajini-pravo-ekologichne/geologichne-pravonavch-posib-kirin-homenko.html>

8. Класифікація запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-п#Text>

9. Кодекс України про надра. (1994). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text>

10. Концепція “Загальнодержавної цільової соціальної програми “Питна вода України” на 2022–2026 роки” від 28 квітня 2021 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2021-%D1%80#Text>

11. Коржнев М. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Яковлев Є. О. Природно-ресурсний фактор у виборі моделі розвитку України // Стратегічна панорама. – 2006. – № 3. – С. 27–34.

12. Михайлов В., Загнітко В., Курило М. Перспективи інвестицій в мінерально-сировинний комплекс України // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Геологія. – 2017. – № 1 (76). – С. 47–51.

13. Податковий кодекс України (2010) : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=корисні#w1_1

14. Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1174. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-п#Text>

15. Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 23 липня 2021 року № 306/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0046525-21#Text>

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605 “Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність”. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-п#Text>

REFERENCES

1. Andriievskiy I. D., Matiukha V. V., Movchan M. T. Current status and prospects of mining in Ukraine // Mineral resources of Ukraine. – 2011. – No. 3. – P. 8-17. (In Ukrainian).

2. Vyzhva S. A., Kurylo M. M., Balega A. V. Regional aspects of the development and renewing of the domestic mineral and raw material base and methods of their financial support // Mineral resources of Ukraine. – 2018. – No. 4. – P. 12-17. (In Ukrainian).

3. Gursky D. S. Conceptual foundations of the state mineral and raw materials policy regarding the use of minerals strategically important for the country's economy. – Lviv: ZUKTS, 2008. – 253 p. (In Ukrainian).

4. The national program for the development of the mineral and raw material base of Ukraine for the period up to 2030 from April 21, 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3268-17> (In Ukrainian).

5. Kyryliuk O. V., Rudko G. I., Lovyniukov V. I., Hryhil V. H., Netskiy O. V., Lytvyniuk S. F., Bala V. V., Kurylo M. M., Tkachenko M. V. Subsoil use in Ukraine. – Chernivtsi: Bukrek, 2019. – 688 p. (In Ukrainian).

6. Kirin R., Bysaga Y., Garagonych O., Belov D., Bobrovnyk S. Legal nature of geological activity. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The law of series. In 3 parts. – Uzhhorod: Publishing House “Hoverla”, 2012. – Vol. 3, iss. 19. – P. 47-49. Access mode: URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/14504> (In Ukrainian).

7. Kirin R. S., Khomenko V. L. Geological law: education. Manual. Ministry of Education and Science of Ukraine. finished Mountain University. – Dnipropetrovsk: NSU, 2015. – 198 p. Mode of access: URL: <https://lawbook.online/ukrajini-pravo-ekologichne/geologichne-pravonavch-posib-kirin-homenko.html> (In Ukrainian).

8. Classification of reserves and resources of minerals of the State Fund of Subsoil. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-97-п#Text> (In Ukrainian).

9. Subsoil Code of Ukraine. (1994). Law of Ukraine No. 132/94. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (In Ukrainian).

10. The Concept of the “National Targeted Social Program “Drinking Water of Ukraine” for 2022-2026” dated April 28, 2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388-2021-%D1%80#Text/> (In Ukrainian).

11. Korzhnev M. M., Shelyag-Sosonko Y. R., Yakovlev E. O. The natural resource factor in choosing a development model of Ukraine // Strategic Panorama. – 2006. – No. 3. – P. 27-34. (In Ukrainian).

12. Mykhaylov V., Zagntko V., Kurylo M. Prospects of investments in the mineral and raw material complex of Ukraine // Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Geology. – 2017. – No. 1 (76). – P. 47-51. (In Ukrainian).

13. Tax Code of Ukraine (2010): Law of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI. Access mode: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=корисні#w1_1 (In Ukrainian).

14. On the approval of the Regulation on the State Service of Geology and Subsoil of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2015 No. 1174. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2015-п#Text> (In Ukrainian).

15. Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 23, 2021 No. 306/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0046525-21#Text> (In Ukrainian).

16. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 18, 2017 No. 605 “On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 “Safety, energy efficiency, competitiveness”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-п#Text> (In Ukrainian).

Рукопис отримано 4.10.2024.